

*Світлана Василівна Бобровник,
професор кафедри теорії та історії
держави і права юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ ТА ПРАВОВИЙ КОМПРОМІС ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЮСНАТУРАЛІЗМУ

Існуючі концепції пізнання соціальних явищ, зокрема, правові є відповідними методологічними підходами до дослідження об'єктів пізнання, які охоплюють не тільки методи їх вивчення, а й категоріальний апарат, що застосовується для тлумачення цих об'єктів. Отже, типологізуюче мислення задовольняє синтетичну потребу звести множинність явищ до єдності, що є вищою метою науки взагалі. При цьому поняття «тип правопізнання» охоплює усі ознаки, які властиві процесу пізнання права, як з точки зору обраної дослідницької методології (суб'єктивний аспект), так і стосовно його розуміння, утворення і реалізації (об'єктивний аспект) [6, с. 11].

Дослідження конфлікту і компромісу переважно проводяться за допомогою таких типів правопізнання, як природно-правова (юснатуралізм) та позитивістська концепція (нормативізм та етатизм), соціологічно-психологічна та синтетична (інтегрована) юриспруденція, а також антрополого-комунікативний підхід.

Правовий конфлікт і правовий компроміс в юснатуралізмі проявляються у зв'язку з тим, що ця теорія сформована на принципі притаманності добра і зла людській природі. Звідси, право, взагалі та правовий компроміс і правовий конфлікт, зокрема, формуються у процесі життєдіяльності суспільства на засадах загальнолюдських цінностей свободи, рівності, справедливості, недоторканості приватної власності тощо.

У межах юснатуралізму правовий конфлікт і правовий компроміс безпосередньо пов'язані із моралістичними цінностями у суспільстві. Так, наприклад, у Древньому Китаї, Греції та Римі закони, які формувались за допомогою природного права були антиморалістичними у зв'язку з тим, що були сукупністю настанов, за допомогою яких мудрий завойовник упорядковував та регулював поведінку поневолених народів у своїй державі. Звідси, правові норми були «природними» тільки у тому сенсі, що сильний підпорядковував та експлуатував слабого [2, с. 445]. Іншими словами, законодавче закріплення отримували не засоби правового компромісу, а положення теорії насильницького консенсусу, які використовувались правлячою елітою для подолання конфліктних ситуацій, зокрема, правових.

Із розвитком суспільства змінювались цінності, тому зміст фундаментальних категорії юснатуралізму (свободи, рівності та справедливості) підмінювався, наприклад, у Новому часі концепцією суспільного договору, у епоху Просвітництва натуралістичними теоріями тощо. Таким чином, сукупність цінностей, які досягались у певній правовій культурі, складала той обсяг свободи, справедливості та рівності, який у цій конкретній культурі визнавався необхідним кожному індивіду [1, с. 18].

З огляду на це, аналіз правового конфлікту і правового компромісу в історії правової думки надав змогу виявити, що найбільш моралістично обґрунтовану теорію юснатуралізму розробили класики німецької філософії — І. Кант та Г. Гегель. Вони будували зміст фундаментальних категорій юснатуралізму на засадах духовно осягнутого буття, а не природного закону, який нехтує моралістичними заборонами [1, с. 50-55].

Теорія юснатуралізму за допомогою свого людиноцентристського підходу закладає постійну основу для правових конфліктів. Ці конфлікти виникають внаслідок відсутності моралістичних обмежень у суб'єктів, що призводить до переваги людського інстинкту над станом особистості. Правовий компроміс, який спрямований на розв'язання правових конфліктів, як правило, не має моралістичного підґрунтя свого застосування. Пов'язано це з тим, що у суспільствах, де діють закони «жорсткого» юснатуралізму, починають втрачати цінність засади моральності та релігії, людина перестає стримувати себе у власних бажаннях і піддається власним розбещеним інстинктам. Фундаментальна ідея юснатуралізму базується на тезі про те, що жити за правом — означає, в першу чергу, здійснювати свою поведінку за власним бажанням у особистих інтересах та цілях [7, с. 88]. Звідси, юснатуралізм ефективно сприяє розвитку закону природного відбору,

який є самим неморалістичним та безжалісним законом природи, законом «знешкодження» слабких сильними тощо.

З огляду на вище наведене, можна виділити чотири теоретико-методологічні напрями пізнання правового конфлікту і правового компромісу у межах теорії юснатуралізму.

По-перше, правові конфлікти та правові компроміси досліджуються у межах юснатуралізму як елементи живої природи. Пов'язано це з тим, що право у межах юснатуралізму трактується як сукупність законів природи, яким підпорядковується усе живе.

Отже, правовий конфлікт і правовий компроміс у такому розумінні є за своєю сутністю природно-соціальними явищами, сфера дії яких не пов'язана із спеціально-юридичним упорядкуванням суспільного життя. Іншими словами, в такому усвідомленні юснатуралізму правовий конфлікт і правовий компроміс розглядаються як конфлікт і компроміс, тобто між загальним та спеціальним не має жодної відмінності.

Водночас такий підхід дає можливість пізнати співвідношення та взаємодію між конфліктом та правовим конфліктом і компромісом та правовим компромісом, які підпадають під вплив механізму моралі та права.

Динаміка правових конфліктів і правових компромісів безпосередньо залежить від вирішення питань моралі, яка формується у суспільстві. При цьому, моралістична засада суспільного життя завжди будується на двох складових людської свідомості – колективній та індивідуальній. Отже, моралістична складова суспільного життя має об'єктивну та суб'єктивну складову.

Таким чином, пізнання конфліктів та правових конфліктів і компромісів та правових компромісів у межах цього теоретико-методологічного напрямку юснатуралізму призводить до можливості застосування антиправових заходів та засобів насильницького консенсусу, яке обґрунтовується соціально-історичною необхідністю (розвитком природних процесів), тобто не справжніми цінностями, а ідеалами, що створенні завдяки природному розвитку людини і домінують в конкретний час у суспільстві.

По-друге, правові конфлікти і правові компроміси досліджуються у межах юснатуралізму у релігійному аспекті. Пов'язано це з тим, що право у межах юснатуралізму трактується як воля Бога, яка знаходить своє відображення у людському розумі та Священному Писанні.

Отже, правовий конфлікт і правовий компроміс у такому розумінні займають сферу не тільки соціальну, але і духовну. Таке розуміння правових конфліктів і правових компромісів у Середньовіччі було засадою виникнення «Святої інквізиції», яка, прикриваючись Божою волею, прямо порушувала природні права людини.

Проте, пізнання правових конфліктів і правових компромісів у юснатуралізмі у релігійному аспекті має і позитивну складову.

За словами Г. Мальцева, релігійна складова природного права постійно нагадує людині про те, що вона повинна відповідати ідеалам, які встановив Бог. При цьому право, яке не має вищих ідеалів, Господніх настанов стає страшною зброєю для експлуатації народу правлячою елітою. Іншими словами, ні юридичний позитивізм, ні психологічна та соціологічна теорії права не можуть конкурувати із юснатуралізмом у частині запровадження правових ідеалів [4, с. 256].

Таким чином, релігійний аспект юснатуралізму важливо використовувати при запровадженні правокомпромісних засобів урегулювання правових конфліктів. Проте, розглядати правовий конфлікт і правовий компроміс тільки у межах цього аспекту юснатуралізму є помилковим.

По-третє, правові конфлікти і правові компроміси досліджуються у межах юснатуралізму у контексті теорії прав людини. Пов'язано це з тим, що право у межах юснатуралізму трактується як права людини. При цьому, можуть заперечуватись духовні та моралістичні засади, а зловживання людськими цінностями прикриватись реалізацією прав правлячої еліти.

За словами А. Полякова, така раціоналістична інтерпретація природного права, яка відповідає класичному типу наукової раціональності, домінує у суспільній правосвідомості Західних країн, у тому числі, сучасних [5, с. 85]. Україна у цьому плані не є виключенням, а на жаль, є негативним прикладом такої абсолютизації прав людини.

Сучасний стан законодавства в Україні, яке орієнтовано на забезпечення прав та свобод людини і при цьому у більшості випадків не має моралістичної основи реалізації своїх положень, є яскравим прикладом зазначеного протиріччя. Так, існує велика кількість прикладів поведінки, яка прямо не заборонена законом, але її не можна вважати правовою, тому що її зміст та цільова спрямованість вступає у протиріччя із сенсом та духом права, нормами моралі та моральності. Яскравим прикладом цього є спроби деяких політичних сил в Україні, використовуючи не чітке визначення в Основному законі конституційного ладу України, тлумачити його на свій розсуд, зокрема, змінювати форму правління з президентсько-парламентської республіки у парламентсь-

ко-президентську, а з останньої у парламентську. У більшості ці політичні сили нехтують думкою Українського народу, що не відповідає сутності права, зокрема, теорії прав людини і є на сучасному етапі парламентаризму в Україні прямим порушенням політичних прав та свобод громадян.

Таким чином, такого роду поведінка не може у моралістично здоровому та морально стійкому суспільстві визнаватись дозвільною. Звідси, виникнення різноманітних юридичних конфліктів і занепад правокompromісних засобів їх подолання.

Нарешті, правові конфлікти і правові компроміси досліджуються у межах юснатуралізму як елементи правової матерії, яка у сукупності своїх елементів є правовим ідеалом, якому повинні відповідати позитивні закони. Пов'язано це з тим, що право у межах юснатуралізму трактується як сукупність моралістичних та моральних вимог до діючого у державі законодавства. Як наводилось вище такий підхід правопізнання у юснатуралізмі заклали класики німецької філософії – І. Кант та Г. Гегель.

Розвиваючи думку І. Канта, І.О. Ільїн зазначає, що прогрес суспільного життя полягає у поступовому наближенні приписів позитивного права до норм природного права. Ідеал такого підходу полягає в тому, щоб усе позитивне право стало природним (морально та моралістично правильним), а усе природне право стало позитивним (отримало легітимацію та легалізацію з боку влади, а також забезпечення процесу його застосування). Отже, природне право є нормами позитивного права, які співвідносяться з принципами моралі та моральності [3, с. 101-102].

На нашу думку, саме останній підхід до пізнання правових явищ теорії юснатуралізму є найбільш наближеним до природного розуміння права. У межах такого підходу юснатуралізму динаміка правових конфліктів і правових компромісів здійснюється під впливом формальної ідеальної правової моделі, яка повинна бути закріплена в законодавстві.

Звідси, конфлікти і компроміси усвідомлюються як частина природного буття людини. Отже, правові конфлікти і правові компроміси усвідомлюються як результат людського існування, тому що право за своєю суттю не є природним явищем, воно безпосередньо пов'язано із людиною, якщо бути більш точним із її духовною складовою. Саме духовна складова людського буття повинна бути закріплена у законах. Відповідно правові конфлікти і правові компроміси отримують формально-ідеальну модель, що закріплюється у законодавстві, якій повинен відповідати їх зміст.

Саме діалектичний взаємозв'язок ідеальної форми та змісту правового конфлікту і правового компромісу, який можливий тільки завдяки людському існуванню, відрізняє цей підхід юснатуралізму від розуміння правових конфліктів і правових компромісів як елементів живої природи.

Список літератури:

1. *Графский В. Г.* Интегральная (синтезированная) юриспруденция / В. Г. Графский // Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 49-64.
2. *Дюрант В.* Цезарь и Христос / В. Дюрант. – М.: Крон-Пресс, 1995. – 736 с.
3. *Ильин И. А.* Общее учение о праве и государстве / И. А. Ильин / Собрание соч. в 10т. – Т. 4. – М.: Русская книга, 1994. – 624 с.
4. *Мальцев Г. В.* Понимание права. Подходы и проблемы / Г. В. Мальцев. – М.: Прометей, 1999. – 419 с.
5. *Поляков А. В.* Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: [курс лекций] / А. В. Поляков. – СПб.: Спб. гос. ун-т, 2004. – 864 с.
6. *Ромашкин С. В.* Типы правопізнання: Автореф. дис. ... кан. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. В. Ромашкін. – Х., 2008. – 23 с.
7. *Шафиров В. М.* Естественно-позитивное право (проблемы теории и практики): дис. ... д.ю.н.: спец. 12.00.01 / В. М. Шафиров. – Красноярск, 2005. – 479 с.

Бобровник С. В. Правовий конфлікт і правовий компроміс через призму юснатуралізму

У статті розглянуті методологічні засади та особливості конфліктів і компромісів у галузі права через природний тип правового розуміння. Конфлікт і компроміс визначаються як частина природної людини і, як результат людського існування.

Ключові слова: правовий конфлікт, правовий компроміс, права людини, юснатуралізм.

Бобровник С. В. Правовой конфликт и правовой компромисс через призму юснатурализма

В статье рассмотрены методологические основы и особенности конфликтов и компромиссов в области права через естественный тип правового понимания. Конфликт и компромисс определяются как часть естественного человека и, как результат человеческого существования.

Ключевые слова: правовой конфликт, правовой компромисс, права человека, юснатурализм.

Bobrovnik S. Legal conflict and legal compromise through the prism of jus naturalism

In the article are examined methodological foundations and features of conflicts and compromises in the law through a natural type of legal understanding. Conflict and compromise are defined as part of a natural person and as a result of human existence.

Key words: legal conflict, legal compromise, human rights, jus naturalism.